with the reader through the active reference to a national religious code, reflected in the use of customary religious words, which broke linguistic and ideological schemes, despite the severity of the totalitarian regime Vassyl Stus had to fight all his life.

Key words: linguistic creativity, associative forecast, stereotyped association, playing field, pun, lexeme phono-semantic potential, polysemy.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2013 р.
Прийнято до друку 27.12.2013 р.
Рецензент – к. філол. н., доц. Лєснова В. В.

Н. Б. Литвинова (Луганськ)

УДК 82.09

ПОЕТИКО-НАРАТИВНА СТРУКТУРА АВТОБІОГРАФІЧНОЇ КНИГИ М. МАТУСОВСЬКОГО „СІМЕЙНИЙ АЛЬБОМ”

Однією з домінувальних дослідницьких парадигм сучасної філології є інтегруючий системно-міждисциплінарний підхід до літературно-художніх, мовних і мовленнєвих фактів як об’єктів вивчення, спрямований на максимально всебічне розкриття їхніх структурно-семантичних особливостей. Доволі продуктивна в цьому плані сьогодні наратологія – наука про теорію оповіді, що активно развиваться й, по суті, синтезує в собі напрацювання різних сфер філології – дискурсології, текстології, лінгвопоетики, жанрології, комунікативної граматики [Брокмейер 2000]. Методологічний інструментарій наратології загалом становить новітню техніку інтерпретації художнього тексту, яка заснована на положенні про те, що наратив – це одночасно і модель світу, і модель його осмислення та особистісного бачення його автором оповіді; це також особлива тактика комунікації автора оповіді з читачем. Окреслена сутність наративу виявляє глибинні структурні зв’язки з центральною для літературознавства проблемою ідіостилю письменника в розумінні його як особливостей слововживання, словорозташування, модальної та композиційної організації змістових компонентів у сукупності текстів одного автора. Більше того, ідіостиль у наративній проекції може виявляти різні рівні мовної особистості – від вербально-семантичного рівня до мотиваційного й когнітивного рівнів [Синельникова 2008: 239 – 240]. Очевидно, що розглядуваний у такій проекції окремий твір письменника дозволяє розкрити невидимі раніше художні риси його індивідуального стилю.

Звертаючись безпосередньо до творчої спадщини М. Матусовського, її критико-літературознавчого та екзистенціального осмислення, відзначаємо, що в центрі уваги дослідників знаходилась переважно пісенно-поетична творчість поета, а також його творчість у біографічному (Т. Журавльова та ін.), біографічно-літературознавчому (П. Антокольський, Ю. Бірюкова, А. Луковніков, М. Радецька,), біографічно-публіцистичному (А. Маркевич, В. Мирошниченко, В. Спектор та ін.) аспектах. При цьому проза М. Матусовського, що видавалася окремими книгами [Матусовский 1983; Матусовский 2011], сьогодні, на наш погляд, більше є фактом бібліографічним і явищем читацького досвіду, ніж фактом філологічного вивчення.

Об'єктом нашого дослідження став прозовий твір М. Матусовського „Сімейний альбом", який у жанровому відношенні тяжіє до автобіографічної повісті, тобто класичного наративу-спогаду. Мета дослідження полягає у виявленні й розгляді лінгвопоетичних структур та елементів у художньому просторі „Сімейного альбому", які формують індивідуально-авторську інтерпретацію поетом своєї доби й які розкривають одну з граней ідіостилю творчості письменника загалом.

Книга „Сімейний альбом" з композиційного погляду складається з чотирьох частин, назви яких об'єднано концептом „фотографія" й уже орієнтують читача на деяку фрагментарність авторського викладу: частина 1 – „Фотографії мого дитинства"; частина 2 – „Знімав наш фотокореспондент"; частина 3 – „Знімки, зроблені в дорозі"; частина 4 – „Фотографії на згадку". З погляду змісту „Сімейний альбом" становить нарацію від 1-ої особи з вкрапленнями записаних колись автором листів, розповідей інших оповідачів.

Наративну структуру „Сімейного альбому" М. Матусовського зокрема визначають дві тенденції: діалогізм й автодіалогізм. Діалогізм у художньому просторі передбачає взаємодію автора-наратора з читачами, що в розглядуваному творі знайшло вираження на рівні: 1) безпосереднього окреслення „я-оповідач – читачі" у тексті: *„Читателям известны подробности удивительного побега, совершенного Михаилом Девятаевым. А я сейчас пишу о его командире и друге"* [Матусовский 1983: 64]; 2) діалогізм на рівні апелювання до спільних пам'яті або досвіду оповідача й читачів засобами дискурсивної семантики протиставлення займенників „я – ви": *„Помните, я рассказывал вам о командире бронепоезда «Большевик», с которым я фотографировался на запасных путях железнодорожной станции"* [Там само: 23]; *„Я знаю, и вам приходилось просыпаться в детстве с чувством беспричинной, ничем не объяснимой радости, с замиранием в груди, с ожиданием подарка, интересной книги, непредвиденной встречи"* [Матусовский 1983: 90]; 3) діалогізм на рівні безпосереднього звертання оповідача до читачів у тексті: *„Если вы будете хоть несколько часов проездом в Крестацах, обязательно найдите время, чтобы побывать на фабрике «Крестецкая строчка"* [Там само: 185]; *„Теперь*

вам будет понятно, с каким настроением, проехав Липовую Гору, Харчевню и Долгий Мост, приближался я к деревянному городку Крестцы, миновать который невозможно было в военные годы” [Там само: 183]; *„Я прошу вас не обижаться на меня, но у этого рассказа не будет продолжения”* [Там само: 97].

Автодіалогізм у „Сімейному альбомі” створює лінійне розташування питально-відповідних висловлювань-реплік, що належать наратору, і використання висловлювань, що тяжіють до риторичних запитань: *„Итак, с чего же начинается песня? В одном уверен твердо: песня должна быть выстрадана её авторами”* [Там само: 372]; *„Сюжет? Над сюжетом мы долго не мучились”* [Там само: 178]; *„Мелкие факты? Да. Незначительные второстепенные детали? Возможно”* [Там само: 189]; *„Можно ли было найти в Веймаре лучший подарок для моего старинного друга Павла Григорьевича Антокольского?”* [Там само: 235].

Автодіалогізм тісно пов’язаний з функціюванням у художньому тексті категорії автора, його погляду [Черкашина 2007: 16], який у структурі художньої комунікації в глобальному відношенні розкриває особливості світогляду письменника й сприйняття ним своєї доби. На наш погляд, у розглядуваному тексті автор постає в іпостасях автора-наратора й автора-персонажа, адже сам автор часто стає тут безпосереднім учасником подій та їх коментатором, виражаючи в модально забарвлених висловлюваннях особистісне ставлення до оповіді. Такі висловлювання містять дієслівні маркери, які семантично розкривають настанови наративу на: 1) граничну відвертість наратора з читачем: *„Даю слово, что это письмо я честно переписал, ничего не прибавив и не убавив, изменив только имя автора”* [Матусовский 1983: 359]; *„Признаюсь, что, прожив два военных года вблизи озера, я почти не обращал на него внимания”* [Там само: 201]; 2) настанову на вираження в текстовому просторі авторського погляду містять висловлювання з дієслівними й недієслівними маркерами особистісно-оцінного значення: *„Будь на то моя воля, я бы писал слово «песня» с большой буквы”* [Там само: 370]; *„Я и сам не люблю злоупотребления различной цифирью, но есть цифры, без которых рассказ был бы неполным”* [Там само: 201]; *„Может быть, так и погибло во мне редкое музыкальное дарование”* [Там само: 23]; *„В песне предпочтительнее, на мой взгляд, даже некоторая наивность, нежели вычурная надуманность и тяжеловесность”* [Там само: 173].

Категорію автора в художньому тексті виражають також когнітивні й сенсорні дієслова, об’єднані загальною семантикою знання, об’ємного бачення, які формують у такий спосіб фрагментарно-монтажний спосіб упорядкування просторово-часових подій [Синельникова 1993: 88]. У „Сімейному альбомі” висловлювання з такими одиницями відображають наративну настанову на: а) достовірність, мотивованість подій, про які говорить автор: *„Так началась боевая операция – уникальная и*

единственная, насколько я знаю, в истории Великой Отечественной войны” [Матусовский 1983: 303]; *„Я смог узнать о смысле жизни значительно больше, чем написано в иных ученых книгах и философских трактатах, узнать и почувствовать за те несколько минут осеннего вечера в грузинской деревне, когда сизый дым медленно тянется от двора к двору, подножия гор уже спят, а вершины еще видят солнце”* [Там само: 324 – 325]; б) спирання автора на досвід зорової пам’яті: *„Удивительной цепкостью обладает детская память. Я закрываю глаза и ясно вижу: Анна Моисеевна приходит в наш дом”* [Там само: 25]; *„Смоленск – первый горящий город, который я увидел собственными глазами”* [Там само: 166].

Як ми відзначали, жанрову основу „Сімейного альбому” становить авторизований текст-спогад, у якому саме поняття пам’яті стає деякою мірою істинності, джерелом осмислення автором-персонажем усього свого життя в минулому й теперішньому. Такій наративній стратегії підпорядкований весь художній простір поданої книги на рівні і текстової, і мовної структури. Дієслово-концепт *помнить* постає тут одним з головних маркерів оповіді-спогаду: *„Я помню, где и когда это происходило, какая при этом была погода и как вечернее солнце старалось представить нам все в наилучшем свете”* [Матусовский 1983: 208]; *„О каменном саде в Киото написано немало. Я вспоминаю, что, увидев этот сад, в первые минуты испытал разочарование”* [Там само: 274]. З одного боку, наратив „Сімейного альбому” відрізняється лаконічною фрагментарністю, яка властива людській пам’яті, а з другого, переломлюючись через призму свідомості автора-поета, – має лірико-експресивне забарвлення.

Епізодичність спогадів, властиву їм змістову ініціальність або ж незавершеність, недосказаність, у книзі виражає використання автором перш за все висловлювань з ознаками змістової парцеляції, графічно позначуваної багатокрапкою на початку й у кінці висловлювань: *„…Перед нами письмо, в котором через много мирных лет дошли до нас отсветы ракет и одинокий гул мотора, затерявшегося в холодном небе”* [Там само: 162]; *„Жизнь дописывает за нас сюжеты наших рассказов и даже сама ставит в конце соответствующий знак: где – восклицательный, где – точку, а где многоточие…”* [Там само: 162]. З прагненням автора максимально залучити читача у свою оповідь, спонукати його до співпереживання й безпосереднього сприйняття подій, про які оповідається, пов’язана репортажна манера викладу тексту [Ноздрина 2004: 72; Падучева]. У „Сімейному альбомі” така репортажність виявлена на рівні функціювання в тексті простих непоширених висловлювань у минулому часі й теперішньому історичному, які нерідко чергуються в тексті й взаємовиключають хронологічну оповідь, але вказують на фактичну інтерпретативну безкінечність автобіографії, її деякою мірою позачасовий характер [Цяпа 2006: 35]: *„Миновало много лет после войны”* [Матусовский 1983: 199];

„Шофер везет боеприпасы на передний край. Он не спал уже двое суток и боится заснуть за рулем. Торопится” [Там само: 180]; *„Истребитель Северо-Западного фронта”* [Там само: 171]; *„Деревенская изба.”* [Там само: 167]. Нерідко в поданому творі загальне значення споглядальності подій минулого підтримується вживанням у висловлюваннях у теперішньому історичному часі вказівного займенника *вот*: *„Вот мы сидим на летней поляне в гостях у пасечника – я и мой отец, приехавший сюда, чтобы сделать несколько фотографий для сельхозтехникума, которому принадлежит эта пасека”* [Там само: 28]; *„Я сплю крепко и вот какой странный сон вижу в ту ночь”* [Там само: 175].

Характерною рисою оповіді в „Сімейному альбомі” є ліричність, яка виявляє безпосередню приналежність автора до світу поезії. Звертаючись до проблеми ліризму оповіді в прозі М. Матусовського загалом, необхідно відзначити, що і проза, і поезія письменника виявляють закономірну спільність їхнього художнього дискурсу. Цю спільність виявляє наявність у „Сімейному альбомі” вже відомих з поезії М. Матусовського образів-поетонімів, серед яких – образи білих акацій та міста дитинства, до яких поет неодноразово повертається у своїй книзі. Прикметно, що автор окреслює в більшості випадків лише обриси, окремі топонімічні ознаки історичних реалій Луганська, буквально занурюючи їх у поетичні фігури, переломлюючи через власне бачення й пам’ять: *„Будь на то моя воля, я бы сделал так, чтобы сейчас вернулся тот южный летний вечер с тенями, скрытно скапливающимися у заборов, с теплой испариной, проступающей на скамьях в саду, на перилах и подоконниках, с пересудами и перешептываниями, которыми заняты кусты акаций, когда они думают, что за ними никто не наблюдает, с треньканьем мандолинной струны, пытающейся подобрать мелодию «Утомленное солнце»* [...] [Матусовский 1983: 107]; *„Как будто по какому-то негласному уговору, гулянье происходило на сравнительно ограниченном плацдарме – от городского сквера до булочной на углу Пушкинской и Ленинской”* [Там само: 101].

Отже, розгляд художньо-оповідної структури автобіографічного твору М. Матусовського „Сімейний альбом” дозволяє нам стверджувати, що він максимально наближений до ліричної прози. Заявлена вже в самій назві книги настанова на спогади проходить через усю її художню канву. Глибоко особистісно-авторську забарвленість спогадів у тексті книги передають оповідь від 1-ої особи, її діалогізм та автодіалогізм, структурно виражене в постійному апелюванні автора-оповідача, з одного боку, до власної пам’яті, а з другого, – до читачів. Активно використовувані автором фрагментарність й епізодичність оповіді спрямовані на створення мозаїки яскравих, живих образів, ефекту бачення їх читачем. Усі названі особливості оповіді, а також факт функціювання в автобіографічному прозаїчному тексті „Сімейного альбому” поетичних образів-символів, їх перегукування з поезією автора

вказують на ліричність як одну з художніх домінант творчості М. Матусовського загалом.

Література

Брокмейер 2000 – Брокмейер Й. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Й. Брокмейер, Р. Харре // Вопр. философии. – 2000. – № 3. – С. 29 – 42; **Матусовский 1983** – Матусовский М. Семейный альбом / Михаил Матусовский. – М. : Сов. писатель, 1983. – 431 с.; **Матусовский 2011** – Матусовский М. Л. Проза / М.Л. Матусовский. – Луганск : Шико, 2011. – 600 с.; **Ноздрина 2004** – Ноздрина Л. А. Поэтика грамматических категорий : курс лекций / Л. А. Ноздрина. – М. : Тезаурус, 2004. – 212 с.; **Падучева** – Падучева Е. В. К интерпретации видо-временных форм в нарративном режиме: настоящее историческое [Електронний ресурс] / Е. В. Падучева. – Режим доступу : http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2010/materials/html/57.htm#_ftn5; **Синельникова 1993** – Синельникова Л. Н. Лирический сюжет в языковых характеристиках : моногр. / Л. Н. Синельникова. – Луганск : Ред.-издат. отд. облупр. по печати, 1993. – 188 с.; **Синельникова 2008** – Синельникова Л. Н. Местоимение в дискурсе / Л. Н. Синельникова. – Луганск , 2008. – 476 с.; **Черкашина 2007** – Черкашина Т. Ю. Наративні особливості художньо-біографічної прози: автор і читач : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 „Теорія літератури” / Т. Ю. Черкашина. – Т., 2007. – 20 с.; **Цяпа 2006** – Цяпа А. Біографія і автобіографія : діалог про найвищу інстанцію (на матеріалі творів У. Самчука та Е. Канетті) / А. Цяпа // Слово і час. – 2006. – № 7. – С. 35 – 40.

Литвинова Н. Б. Поетико-наративна структура автобіографічної книги М. Матусовського „Сімейний альбом”

У статті об’єктом дослідження є прозовий твір М. Матусовського „Сімейний альбом” з погляду його художньо-мовних особливостей, виявлених у структурі художньої оповіді. Мета дослідження полягала у з’ясуванні й розгляді лінгвопоетичних структур та елементів у художньому просторі „Сімейного альбому”, які формують індивідуально-авторську інтерпретацію поетом своєї доби й розкривають одну з граней ідіостилю творчості письменника загалом. Наративну структуру „Сімейного альбому” М. Матусовського зокрема визначають дві тенденції: діалогізм й автодіалогізм. Діалогізм у розглядуваному творі знайшов вираження на рівні безпосереднього окреслення „я-оповідач – читачі” в тексті; апелювання до спільних пам’яті або досвіду оповідача й читачів засобами дискурсивної семантики протиставлення займенників „я – ви”; безпосереднього звертання оповідача до читачів у тексті. Автодіалогізм у „Сімейному альбомі” створює лінійне розташування питально-відповідних висловлювань-реплік, що належать наратору, та використання висловлювань, що тяжіють до риторичних

запитань. Категорію автора на мовному рівні в тексті формує функціювання зокрема когнітивних і сенсорних дієслів, які створюють фрагментарно-монтажний спосіб розгортання оповіді. Загалом наратив „Сімейного альбому” відрізняється лаконічною фрагментарністю, яка властива людській пам’яті, і, переломлюючись через призму свідомості автора-поета, має лірико-експресивне забарвлення.

Ключові слова: наратив, художній дискурс, категорія автора, діалогізм, автодіалогізм, висловлювання, ідіостиль.

Литвинова Н. Б. Поэтико-нарративная структура автобиографической книги М. Матусовского „Семейный альбом”

В статье объектом исследования является прозаическое произведение М. Матусовского „Семейный альбом” с точки зрения его художественно-языковых особенностей, выявленных в структуре художественного повествования. Цель исследования заключалась в фиксации и рассмотрении лингвопоэтических структур и элементов в художественном пространстве „Семейного альбома”, которые формируют индивидуально-авторскую интерпретацию поэтом своей эпохи и раскрывают одну из граней идиостиля творчества писателя в целом. Нарративную структуру „Семейного альбома” М. Матусовского в частности определяют две тенденции: диалогизм и автодиалогизм. Диалогизм в рассматриваемом произведении отобразился на уровне непосредственного очертания „я-повествователь – читатели” в тексте; апеллирования к общим памяти либо опыту повествователя и читателей средствами дискурсивной семантики противопоставления местоимений „я – вы”; непосредственного обращения повествователя к читателям в тексте. Автодиалогизм в „Семейном альбоме” создаёт линейное расположение вопросительно-ответных высказываний-реплик, которые принадлежат нарратору, и использование высказываний, которые тяготеют к риторическим вопросам. Категорию автора на языковом уровне в тексте формирует функционирование в частности когнитивных и сенсорных глаголов, которые создают фрагментарно-монтажный способ развертывания повествования. В целом нарратив „Семейного альбома” отличается лаконичной фрагментарностью, которая свойственна человеческой памяти, и, преломляясь сквозь призму сознания автора-поэта, имеет лирико-экспрессивную окраску.

Ключевые слова: нарратив, художественный дискурс, категория автора, диалогизм, автодиалогизм, высказывание, идиостиль.

Lytvynova N. B. Poetical and narrative structure of autobiographic book the „Family album” by M. Matusovskiy

In the article a research object is prosaic work by M. Matusovskiy the „Family album” from the point of view of its artistically-language features educed in the structure of artistic narration. A research aim consisted in fixing and consideration of lingupoetical forms and elements in artistic space of the

„Family album”, that create individually-authorial interpretation of the poet’s epoch and show one of verges of the writer’s work on the whole. The narrative structure of the work by M. Matusovskiy in particular is determined by two tendencies: dialogic and autodialogic. In the examined work dialogic tendency is represented at the level of direct outline of „I am-the narrator – readers” in text and in general appeals to memory or experience of the narrator and readers by means of discursive semantics of pronouns’ contrasting „I – you”; direct address of narrator to the readers in the text. Autodialogic tendency in the „Domestic album” creates the linear location of interrogatively-return expressions-remarks that belong to the narrator, and use of expressions that gravitate to the rhetorical questions. In the text category of author at language level forms functioning of cognitive and sensory verbs that create the fragmentary-assembling method of development of narration. On the whole the narration of the „Family album” differs in laconic fragmentaryness that is peculiar to human memory, and refracted through the prism of consciousness of author-poet, has the lyric and expressive colouring.

Keywords: narrative, artistic discourse, category of author, dialogic, autodialogic, expression, idiostyle.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2013 р.
Прийнято до друку 27.12.2013 р.
Рецензент – к. філол. н., доц. Ніколаєнко І. О.

Ж. В. Марфіна (Луганськ)

УДК 811.161.2’38

АРХЕТИП ’СПОРІДНЕНІСТЬ’ В АСОЦІАТИВНО-ОБРАЗНІЙ СТРУКТУРІ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ

Одним із актуальних завдань сучасної лінгвостилістики є визначення способів асоціативно-образного моделювання поетичної мови, наскрізних компонентів, що виявляють її зв’язок з іншими системами образного моделювання дійсності у вертикальному контексті лінгвокультури. Саме в цьому напрямі відбувається активізація стилістичних студій, у яких представлено різноаспектний аналіз асоціативно-образних структур, зокрема поетичних (С. Єрмоленко, Л. Пустовіт, Н. Дзюбишина-Мельник, Н. Данилюк, Л. Савченко, Н. Дужик та ін.).

Актуальність нашої розвідки зумовлено тим, що, попри значну кількість робіт, в україністиці ще мало досліджень, де би асоціативно-образні явища в поетичній мові було висвітлено з урахуванням чинності архетипів мовної свідомості українців, що виявляються в поетиці й фольклору, і літературної мовотворчості. Мета дослідження – установити